

A TELJESÍTMÉNYFOKOZÓ SZEREK JELENTETTE PROBLÉMÁK KEZELÉSE A MUNKAHELYEN: MUNKAVÉDELMI PERSPEKTÍVA

Háttér

Ez az áttekintő cikk az Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség (EU-OSHA) megbízásából készült. A munkahelyi biztonságra és egészségre vonatkozó, újonnan felmerülő kockázatok azonosításának és megértésének szükségességéből ered. A teljesítményfokozó szerek munkahelyi használatából eredő kockázatot a *2020-ig szóló előretekintés az új technológiákkal kapcsolatos új és újonnan felmerülő kockázatokról* (EU-OSHA, 2014) c. jelentés tárta fel. A *munka jövője: teljesítményfokozó gyógyszerek* c. első áttekintő cikk megírásával a Lancaster Egyetemet bízták meg két évvel ezelőtt (EU-OSHA, 2015). Ez a cikk részletesen bemutatta a teljesítményfokozó szerek fő típusait; a fogyasztásuk gyakoriságára és a használatuk számszerű mérésével kapcsolatos módszertani nehézségekre vonatkozó ismeretek jelenlegi szintjét; azt, hogy milyen hatással lehetnek a munkavállalókra; valamint milyen kérdéseket kellene a munkaadóknak, a biztonsági és egészségvédelmi szakértőknek, illetve a politikai döntéshozóknak figyelembe venniük, amikor a munkahelyen használt teljesítményfokozó szerek kockázatait próbálják megközelíteni. 2017-ben az EU-OSHA felkérte ugyanazokat a szerzőket a Lancaster Egyetemről, hogy kövessék nyomon a témát, ami ezt a nyomon követő cikket eredményezte. E cikk célja, hogy friss információkat biztosítson a teljesítményfokozó szerekkel kapcsolatos legújabb fejleményekről. Ugyanakkor az első jelentésben lefektetett alapokat is kiterjeszti azáltal, hogy figyelembe veszi a háttértényezőket, amelyek a munkavállalókat az ilyen szerek használata felé taszítják vagy arra hajlamosabbá teszik, valamint ezzel együtt szem előtt tartja a vezetésre és döntéshozókra gyakorolt következményeket a vonatkozó munkavédelmi kérdések kapcsán. Remélhetőleg ez fokozza a párbeszédet a munkahelyi egészségvédelmi és biztonsági közösség körében, illetve a drogok megfigyelésével és a politikai döntéshozattal való összefüggésben.

Bevezetés

Az első jelentés a teljesítményfokozó szerekkel kapcsolatos fő fogalmak meghatározására és a rájuk vonatkozó vitákra összpontosított, valamint megvizsgált három fő gyógyszert, nevezetesen a Ritalint (metilfenidát), a Provigilt (modafinil) és az Adderallt (amfetaminsók), amelyeket a legáltalánosabban használt kognitív serkentőknek, illetve teljesítményfokozó gyógyszereknek tekintenek. Ebben a cikkben kiterjesztjük a gyógyszeres serkentők vizsgálatát, figyelembe véve a tudományos közösségben és – szélesebb körben – a médiában folytatott, számos más gyógyszerrel szóló vitákat. Például az alábbiakat: a hallucinogének, úgymint az LSD (lizergsav-dietilamid) mikrodagolásának gondolata a szoftverfejlesztők kreativitásának növelésére; az olyan szerek használata, mint a béta-blokkolók a munkavállaló által a munkavégzés során magáról mutatott kép javítására; valamint különféle egyéb szerek, például Noopept (N-fenil-acetil-L-prolil-glicin-etil-észter) és más, a nootropikumok¹ családjába tartozó gyógyszerek használata, amelyeket agyserkentő hatásúnak tartanak.

Az első jelentés a serkentőként használt fő szerek megértésére vonatkozó ténybeli háttér biztosítására összpontosított azáltal, hogy összefoglalta az ilyen gyógyszerek hatásaival és mellékhatásaival kapcsolatos tudományos bizonyítékokat és így a belőlük következő biztonsági és egészségvédelmi problémákat. Ez különösen aggasztó, ugyanis nincs olyan gyógyszer, amelyet

¹ Nootropikumok: olyan gyógyszerek, étrend- és táplálékkiegészítő termékek, amelyek javítják az agyműködés egyes területeit (például a memóriát, a motivációt és a figyelmet). A kifejezést Corneliu Giurgea alkotta meg 1972-ben a görög „tudat” és „hajlít vagy fordít” szavakból.

orvosilag teljesítményfokozó célra hagytak volna jóvá. Ez azt jelenti, hogy olyan gyógyszereket, amelyeket konkrét betegséggel (általában narkolepsiával és figyelemhiányos hiperaktivitás-zavarral, azaz ADHD-vel) küzdő emberek számára teszteltek és írtak fel, egészséges emberek orvosi rendelvény vagy felügyelet nélkül szednek a teljesítményük fokozása érdekében.

A jelen cikk tágabb megközelítést alkalmaz azon szociális és gazdasági környezet megértésére, amelyben valószínűsíthető a teljesítményfokozó szerek munkahelyi használata. Nevezetesen az ilyen gyógyszerek használatát összekapcsolja a munkaerőpiacon és a munkahelyi szervezetben párhuzamosan megjelenő változásokkal. Így a cikk kiegészíti az EU-OSHA által azonosított jövőbeli kockázatokra vonatkozó egyéb munkát², beleértve (i) a bizonytalan munka közösségi kiszervezését és növelését, (ii) a mesterséges intelligencia és a robottechnika terén bekövetkező fejleményeket, valamint (iii) a munkavállalók egészségének, stressz-szintjének, éberségének és munkavégzésre való alkalmasságának fizikai mutatókon (pl. szívfrekvencia-variabilitás) keresztüli fokozott nyomon követését. Ezeket a tendenciákat széles körben tárgyalják mind a számos munkavállaló munkával töltött idejére vonatkozó potenciális fenyegetések, mind az ebből következő biztonsági és egészségügyi aggályok tekintetében.

Az eredeti jelentésben megtárgyaltuk a teljesítményfokozó szerek használata gyakoriságának egyszerű számszerű megállapítására vonatkozó (a sok minőségi bizonyíték ellenére felmerülő) nehézséget és különösen a lakosság és foglalkozások specifikus ágazataiban az ilyen gyógyszerek használatának ismert tendenciáját. Összekapcsoltuk azokat a háttértényezőket, amelyek nagyobb valószínűséggel „kiváltják” az ilyen szerhasználatot. Továbbá azt is kifejtettük, miként vehetők figyelembe ezek a tényezők az ilyen viselkedés jellemzőinek és mértékének meghatározását célzó jövőbeli kutatások során. Ennek során a szerhasználat „normalizálásának” fogalmából merítünk, amely egy keretrendszer, melyet a társadalomtudósok arra használnak, hogy megértsék, hogyan terjedhet el a társadalmi szubkultúrákban az a nézet, miszerint az illegális és rekreációs szerek használata elfogadható. Figyelembe vesszük, hogyan nyújthat ez a keretrendszer betekintést a teljesítményfokozók munkahelyi használatába.

A cikk szerkezete

E vitaanyag első része megvizsgálja a teljesítményfokozó szerekkel kapcsolatos legújabb fejleményeket. Ezt egy olyan rész követi majd, amely részletesebben vizsgálja azokat a változó munkakörülményeket, amelyekben valószínű a teljesítményfokozó szerek használata. Továbbá a használatuk hátterének jobb megértése érdekében a „droghasználat normalizálásának” tézisént alkalmazza a teljesítményfokozókra. Az utolsó rész pedig felvázolja a nyomon követésre és szakpolitikára gyakorolt hatásokat.

² <https://osha.europa.eu/hu/emerging-risks>; <https://osha.europa.eu/hu/tools-and-publications/publications/future-work-crowdsourcing/view>; <https://osha.europa.eu/hu/tools-and-publications/publications/future-work-robotics/view>; EU-OSHA — Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség, „A szerződéses kapcsolatok új formái és azok kihatása a munkavédelemre”, Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxemburg, 2002; <https://osha.europa.eu/hu/tools-and-publications/publications/monitoring-technology-workplace/view>

1. Új fejlemények

1.1 Teljesítményfokozó szerek a szakirodalomban és a médiában

Az eredeti vitaanyagunk óta felmerült fejlemények közül érdemes megjegyezni azt a kiemelt figyelmet, amely a modafinil kognitív hatásaival kapcsolatban megjelent kutatások szisztematikus értékelését övezi. Ezt az értékelést, amely a *European Neuropsychopharmacology* c. (Battleday és Brem, 2015) folyóiratban jelent meg, két rangos tudományos intézmény, az Oxford Egyetem és a Harvard Egyetem Orvosi Karának kutatói írták, és körülbelül 24, a modafinil kognitív serkentő potenciáljával kapcsolatban megjelent tanulmány értékelését tartalmazza. A szerzők azt a következtetést vonták le, hogy a „modafinil előnyösen hat a kognitív folyamatokra, különösen a végrehajtási funkciókra” (1878. o.), ugyanakkor szükség van egészséges alanyokon végzett szélesebb körű, szigorúbb kutatásokra. Arra is felhívták a figyelmet, hogy a mellékhatásokra vonatkozó beszámolók hiányosak voltak, és a jövőbeli tanulmányok során ezeket jelentősen javítani kell. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a Battleday és Brem által készített értékelést kritika fogadta más kutatók részéről (pl. Repantis et al., 2016).

Ugyanakkor ami különös jelentőséggel bírt Battleday és Brem (2015) jelentése kapcsán, az volt, ahogyan a média felkapta azt és beszámolt róla. Az értékelésben jelzett fenntartások ellenére egyes médiumok azt állították, hogy például a modafinil „a világ első biztonságos okosdrogja” (*The Guardian*, 2015), illetve hogy az „okosdrogok» tényleg működnek” (*Daily Mail*, 2015). Bár az értékeléssel kevésbé foglalkoztak a nem angol nyelvű médiumok, a *Le Matin* (2016) egyik híradása – a „La pilule qui repousse les limites” (A pirula, amely kitágítja a határokat) – azt állította, hogy a modafinil népszerű szer az angolszász diákok körében, de nem kockázatmentes, míg a *Die Zeit* (2015) a témában megjelent főcíme „Hirn auf Hochtouren” (Az agy teljes sebességbe kapcsolva) volt. A médiabeszámolók szembevető vonása itt az, hogy a tudományos kutatás népszerűsítése problémákat vet fel a médiumok által nyújtott információk reprezentatív jellege vagy tartalma szempontjából. Ez különösen fontos kérdés, amikor biztonságról és egészségről, illetve arról van szó, hogy az ilyen információk hogyan terjednek el az olyan csoportok körében, amelyek potenciális érdeklődést mutatnak az kognitív serkentők iránt, illetve az olyan emberek körében, akik a használat folytatásának megerősítéseként értelmezhetik ezeket az információkat. Bár nem tudjuk számszerűen meghatározni az ilyen beszámolók társadalmi hatását, kiemelnénk, hogy ezek hozzájárulnak a teljesítményfokozásra vonatkozó társadalmi vitához, mivel úgy állíthatják azt be, mint meggondolandó és potenciálisan normális lépést (lásd a droghasználat normalizálásáról szóló 2.2. szakaszt).

1.2 A teljesítményfokozó szerek, valamint a potenciális használók körének sokszínűsége és mérete

Amikor teljesítményfokozó szerekről beszélünk a munka kontextusában, nyilvánvaló, hogy nagyobb sokszínűség tapasztalható az adott szerek, szakmák és munkahelyzetek terén, mint azt széles körben elismerik. Természetesen a munka és szakmai élet okozhat teljesítménnyel kapcsolatos problémákat az olyan, különféle környezetekben dolgozó embereknek, akik – különböző okokból – gyógyszeres megoldást keresnek az említett probléma leküzdésére. Például nem hivatalos információk alapján azok, akik erőteljes idegességet vagy szorongást éreznek, amikor a nyilvánosság előtt kell fellépniük (például olyankor, amikor nyilvánosan beszédet kell mondaniuk, interjún kell átesniük vagy hangszeren kell játszaniuk), orvosi segítséget kérhetnek és ezt követően felírhatnak nekik olyan béta-blokkoló készítményeket (például propranololt), amelyek célja a szorongás fiziológiai tüneteinek csökkentése. Ezenfelül a szorongást kiváltó munkahelyi helyzetekkel szembesülő egyének a törvényesen felírt készítmények mellett nyilvánvalóan megvan a lehetősége az öngyógyításra is, ha rendelkezésre áll ilyen gyógyszerforrás. E viselkedés szemléltetésére szeretnénk felhasználni egy olyan cikket, amely egy hivatásos zenészeknek szóló magazinban jelent meg, és béta-blokkoló zenei meghallgatások előtti használatáról szól (Nelson, 2017). Amint azt a cikk egyértelműen jelezte, az e területen folytatott kutatások hiányosak és a meglévő információk nagyrészt nem hivatalosak. Ugyanakkor, természetesen, a hiányos bizonyíték nem egyenlő a bizonyítékok teljes hiányával. A téma valóban érzékenynek számít, mivel aligha valószínű, hogy az érintett hivatásos zenészek nyíltan beszélnének a problémáról, még kevésbé arról, ha gyógyszeres megoldáshoz folyamodnak. Ugyanakkor a cikkben szerepelnek három olyan klasszikus zenésztől

származó információk, akik úgy döntöttek, hogy béta-blokkolókat használnak a lámpaláz leküzdésére. Mivel még sok más foglalkozásban szükség van arra, hogy a munkavállaló be tudja mutatni saját magát és a munkáját, ez a tendencia valószínűleg nem korlátozódik kizárólag az előadásorientált foglalkozásokra. Bár nehéz megvalósítani, úgy tűnik, hogy nagy szükség van a teljesítményfokozó szerek köre és használata, továbbá a kapcsolódó foglalkozásspecifikus helyzetek terén végzett további kutatásra.

Ezzel egyidőben megújult érdeklődés mutatkozik a régebbi szerek iránt, míg az eredetileg más egészségügyi célra kifejlesztett anyagok előtérbe kerülhetnek és potenciális teljesítményfokozó hatású szerként vehetik őket számba. Az előbbit illetően, beszámolók szerint megnövekedett érdeklődés mutatkozik az 1960-as és 1970-es évek pszichedelikus korszakának népszerű illegális drogja, az LSD mikroadagolása iránt. A mikroadagolás a drog olyan kis adagban történő bevitelét jelenti, amely kevesebb annál, hogy a szer által kiváltott, úgynevezett „trippel” (utazással) összefüggő hallucinációkat és kognitív hatásokat eredményezné, abban a reményben, hogy a kis adagolás révén a munkateljesítmény, különösen a kreativitás növekedni fog. Bár ez inkább a vállalkozók, valamint a Szilícium-völgyben, csúcstechnológiai iparágakban dolgozó emberek között elterjedt trendnek számít (*Financial Times*, 2017), a témában megjelentek a brit használókról szóló sajtóanyagok is (BBC News, 2017; Karim, 2017).

Ami a teljesítményfokozással összefüggő újabb szerek használatát illeti, a Medicines and Healthcare Products Regulatory Agency (a továbbiakban: MHRA) által 2014-ben lefoglalt különféle „okosdrogok” között jelentős mennyiségben szerepelt a népszerű Noopept néven ismert készítmény (MHRA, 2014). Az eredetileg Oroszországban szintetizált Noopept nevű készítményt az érrendszeri eredetű kognitív zavarok kezelésére fejlesztették ki (Nyeznamov és Telesova, 2009). 2016-ban az Egyesült Királyságban a Noopept további médiafigyelmet kapott, mely során a tanulássegítő készítményként hivatkoztak rá a diákok (Pells, 2016). Ma már az Egyesült Királyság pszichoaktív anyagokról szóló, 2016. évi törvényének (Psychoactive Substances Act 2016) hatálya alá tartozik, melyben törvényesen tiltják előállítását, behozatalát vagy terjesztését. A Noopept csupán egy a nootropikumok közé tartozó készítmények osztályában. Mint más, a kognitív fogyatékoság kezelésére kifejlesztett gyógyszerek, például a narkolepsiában (modafinil), figyelemhiányos hiperaktivitás-zavarban (metilfenidát) vagy Alzheimer-kórban (donepezil) szenvedő betegeknek felírt készítmények esetében, erre a gyógyszerre is úgy tekinthetünk, mint a kognitív fogyatékoságban nem szenvedő egészséges alanyok kognitív folyamatait potenciálisan serkentő szerre. Az egyik tanulság, amit a Noopept esetéből levonhatunk az, hogy a kognitív folyamatok fokozásával vagy akár a mentális fáradtság leküzdésével kapcsolatos, gyógyszerkészítmények iránti érdeklődés gyorsan és rövid idő alatt használatba fordulhat.

Egy másik, figyelembe veendő fontos tényező az internet és közösségi média potenciális teljesítményfokozó szerekre vonatkozó információforrásként és beszerzésük eszközeként betöltött szerepe. Fontos megjegyezni, hogy egyes szakmai csoportok weboldalain megtalálhatóak a teljesítményfokozó szerek használatáról szóló (mind pozitív, mind negatív hangvételű) cikkek, blogok, reakciók és beszélgetések, ami azt jelenti, hogy az emberek érdeklődének a téma iránt, illetve ismerik azt, bár ezek az oldalak nem nyújtanak információkat a tényleges használok számáról. Erre példák a teljesítményfokozás előnyeiről és hátrányairól szóló beszélgetéseket tartalmazó fórumok, úgymint az ápolóknak (allnurses.com³) szóló fórum, valamint a *British Medical Journal* – a British Medical Association (Brit Orvosszövetség) folyóiratának – orvosoknak szóló fóruma (blogs.bmj.com/medical-ethics, lásd: Brassington, 2012; careers.bmj.com, lásd: Davies, 2016; student.bmj.com, lásd: Welford, 2016).

Ebben az összefüggésben azt is érdemes megemlíteni, hogy a hamis vagy nem engedélyezett gyógyszereket (beleértve a teljesítményfokozásra használt szereket) árusító illegális online gyógyszertárak jelentette probléma felkeltette a szabályozó hatóságok figyelmét, és 2016-ban – például – az egyesült királyságbeli Medicines and Healthcare Products Regulatory Agency (MHRA) 5000 ilyen weboldal bezárásáról számolt be (MHRA, 2016). Hasonló veszélyt jelentenek az online orvosok, akikről kiderült, hogy a betegek kórtörténetének megfelelő ellenőrzése nélkül írtak fel olyan erős gyógyszereket, mint a modafinil (*The Times*, 2017. június 27.).

³ <http://allnurses.com/general-nursing-discussion/does-anyone-working-343034.html>:
<http://allnurses.com/general-nursing-discussion/provigil-for-shift-231166-page3.html>

Az első jelentésben (EU_OSHA, 2015) megemlítettünk számos olyan foglalkozást, amelyekben a beszámolók szerint gyakoribb a teljesítményfokozó szerek használata, vagy legalábbis nagyobb jártasság figyelhető meg azok terén; ilyenek a katonák, az egészségügyi szakemberek, a távolsági szállítást végző munkavállalók, a műszakban dolgozók, valamint egyéb, nagy nyomásnak kitett szakmák. Ennek részletesebb kutatása továbbra is nehéz feladat. A kognitív serkentők munkaképes életkorú lakosság általi használata gyakoriságának megállapítását célzó kevés tanulmány közé tartozik Dietz et al. (2016), amely egy gazdasággal foglalkozó német kiadvány olvasóközönségét vizsgálta, valamint Franke et al. (2013), amely orvosok körében végzett felméréseket. Mindkettő megemlítette a környezeti és munkahelyi tényezők jelentőségét az ilyen szerek használatának gyakoriságában. Franke et al. (2013: 109) a következőket jegyezte meg:

A jelen eredmények azt mutatják, hogy a sebészek mintegy 15%–20%-a használt már élete során legalább egyszer kognitív serkentőket vagy hangulatjavítókat. Ez a nagy munkaterhelésnek, valamint az általuk megélt munkahelyi és magánéleti stressznek tulajdonítható.

Összefoglalva tehát, figyelembe véve a teljesítményfokozók munkahelyi használatát, valamint ezek biztonsági és egészségi hatásait, fontos szem előtt tartani az e fejezet alá tartozó szerek sokféleségét. Így nem csupán azokat a készítményeket kell figyelembe vennünk, amelyeket általánosan kognitív serkentőként ismerünk (modafinil, Ritalin, Adderall), de az olyan készítmények körét is, mint az illegális szerek, például az LSD; általános vényköteles gyógyszerek, például béta-blokkolók; az olyan betegségek, mint az Alzheimer-kór kezelésére kifejlesztett kísérleti szerek; valamint orvosi rendelvény nélkül is megvásárolható termékek, például az energitalok. Továbbá az általánosan rekreációs drogokként ismert készítményeket, például a kokaint, LSD-t és amfetaminokat teljesítményfokozóként is használják (néha különböző formákban és adagokban). Ennek köszönhetően nehezebb megérteni a munkahelyi teljesítményfokozásra vonatkozó gyógyszerhasználat jellegét. Annak kezelésére, hogy milyen munkahelyzeteket vagy foglalkozási csoportokat érinthet leginkább a teljesítményfokozó szerek használata, a továbbiakban mérlegelni fogjuk a változó munkakörülményeket és a teljesítményfokozó szerek használata normalizálásának lehetőségét.

2. Potenciális háttér-/kiváltó tényezők a teljesítményfokozó szerek használatában

2.1 Változások a munkahelyi gyakorlatokban és a munkakörülményekben

A droghasználatot általában a munkahelyen kívül végzett tevékenységnek tartjuk, amely valószínű, hogy káros hatással lesz a munkára, a vezetői megoldások pedig általában a tanácsadásra, kezelésre vagy fegyelmzésre összpontosítanak. A droghasználatra adott szokásos magyarázatok hajlamosak az egyéni használóra összpontosítani, akár „függőként”, akár „rekreációs használóként” tekintünk az illetőre. A droghasználó problémás magatartást tanúsíthat, amely lehet személyes tényezők (pl. hajlamos a kockázatvállalásra, nem képes megbirkózni a problémákkal) vagy szociális-környezeti tényezők (pl. szegénység, diszfunkcionális családi kapcsolatok) eredménye is.

A teljesítményfokozó szerek használatának jobb megértése számos kihívással jár a fenti feltételezések tekintetében, mivel az emberek munkájuk javítása érdekében, illetve azért fordulnak a serkentőkhöz, hogy jobban meg tudjanak birkózni a munka támasztotta követelményekkel. Mind a kisméretű kvalitatív tanulmányok, mind pedig a teljesítményfokozó szereket használók nem hivatalos beszámolóit arra mutatnak rá, hogy a szociális környezet fontos szerepet játszik abban, hogy valaki úgy dönt, használja, illetve nem használja az említett szereket. Az első jelentésben arra mutattunk rá, hogy annak valószínűségét, hogy az egyén teljesítményfokozó szerek használata mellett dönt, olyan szociális és szervezeti tényezők mentén kell értelmezni, mint a munkaszervezés, a vállalati kultúra és a foglalkozási jellemzők (lásd: EU-OSHA, 2015: 6. sz.). Különösen kiemeltük Cook et al. (1996: 323) munkájában idézett Sonnenstuhl és Trice (1987) munkáját, amely szerint a munkahelyi droghasználatot potenciálisan kiváltó tényezők közé tartozik (i) a munkahelyi kultúra, (ii) a társadalmi ellenőrzés, (iii) az elidegenedés, (iv) a munkahelyi stressz és (v) az ilyen szerek elérhetősége.

Ráadásul, mivel a modafinilhez hasonló gyógyszerek fokozzák az éberséget és a fókuszot, megjegyeztük, hogy a műszakban végzett munka szintén fontos tényező.

Ez a cikk kiterjeszti a szociális és gazdasági környezet jelentőségéről szóló párbeszédet és általánosabb értelemben veszi figyelembe a munkahelyen tapasztalható potenciális „kiváltó” tényezőket, valamint a munkakörülményekben bekövetkezett jelentősebb változásokat. Ezáltal a cikk összekapcsolódik az EU-OSHA által a korábbi Előrettekintésben (EU-OSHA, 2014) és egyéb jelentésekben (lásd: 2. megjegyzés) azonosított és tárgyalt egyéb jövőbeli kihívásokkal és „újonnan felmerülő kockázatokkal”.

Az olyan tágabb szociális és gazdasági környezetben, amelyben a teljesítményfokozókat használják, jelentős szerepet játszik a bizonytalan munka növekedése. A bizonytalan munkát⁴ általánosságban úgy lehet leírni, mint olyan munka, amelyet nem normál alkalmazási feltételek mellett végeznek, és ezért bizonytalanabb, gyakran nem védik a standard munkajogok és -törvények, rosszul fizet és sokszor nagyfokú felügyelet és ellenőrzés vonatkozik rá. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization, a továbbiakban: ILO) meghatározása szerint a bizonytalan munka magában foglalja „a foglalkoztatás időtartamára vonatkozó bizonytalanságot, a több lehetséges munkaadót, avagy egy színlelt, illetve zavaros munkaviszonyt, az általában a foglalkoztatáshoz kapcsolódó szociális védelemhez és a juttatásokhoz való hozzáférés hiányát” (ILO, 2012: 27). A bizonytalan munkát hosszú ideje a munkások bizonyos kategóriáival, például a migráns munkavállalókkal, a fogyatékos munkavállalókkal, valamint a női munkavállalókkal (részmunkaidő, otthoni munkavégzés) hozzák összefüggésbe.

A legújabb kutatások betekintést nyújtanak a munkakörülmények változó természetébe, különösen azokéba, amelyek a „hahnigazdasággal” kapcsolatosak. E gazdasági típust az olyan több munkavállaló között szétdarabolt munkafeladatok digitális/algorithmikus ellenőrzése jellemzi, akiket egy foglalkoztató szervezet nem folyamatos szerződéses munkaviszonyban alkalmaz (Huws et al., 2017).

Bár nem készült olyan tanulmány, amely a teljesítményfokozó szerek és a változó munkakörülmények közötti közvetlen kapcsolatot vizsgálná, egy nagyszabású olasz tanulmányban van rá némi utalás, hogy amikor a munkavállalók bizonytalanabb munkakörülmények közé kerülnek, az mentális egészségi problémákhoz és a pszichotróp gyógyszerek felírásának növekedéséhez vezethet (Moscone et al., 2016). Célszerű lenne hasonló tanulmányokat olvasni a teljesítményfokozó szerekkel kapcsolatban is.

Itt hasznos kihangsúlyozni néhányat a szóban forgó szétdarabolás és bizonytalanság fő vonatkozásai közül, valamint azt, hogyan kapcsolódnak ezek a teljesítményfokozó szerek potenciális használatához. Az alábbiakban tárgyalt tényezők gyakran együtt jelennek meg (elsősorban a „hahnigazdaság” vagy „platformalapú munka” területén kínált állások esetén):

- (i) **A munkakörülmények szociális/egyéni ellenőrzésének hiánya.** Hagyományosan ezt a gépi ütemű gyári munkával, később a rutin szellemi foglalkozásokkal, például call center operátorokkal, jelenleg pedig a digitalizált gazdaságban dolgozókkal hozzák összefüggésbe. Az utóbbi esetben a munkavállalóknak gyakran addig kell fizetés nélkül várakozniuk, amíg több megbízást el nem látnak; az ügyfelek értékelik őket, ami alapján eldől, hogy kapnak-e még munkát; és nincs lehetőségük arra, hogy a saját tapasztalataikat elmondják (Huws et al., 2017). A teljesítményfokozó szereket olyan eszközként foghatják fel a munkavállalók, melyek használata révén kezelni tudják az egyhangúságot és lépést tudnak tartani a gépi/elektronikus ütemű munkával.
- (ii) **Munkaidők és -terek szétdarabolása.** A versenyképes piacokon a vállalatok minimálisra csökkenthetik munkavállalói költségeiket azáltal, hogy kiszervezik a munkát, csökkentik a munkaórákat, és rugalmas munkavégzésre kötelezik a munkavállalókat. Néhány esetben a munkavállalók csak az alaptevékenységért kapnak fizetést, nem pedig a munka ellátásához szükséges idő alapján. Például kiderült, hogy az Egyesült Királyságban a gondozók csak az

⁴ Az egészségre és biztonságra gyakorolt következmények részletesebb leírását megtekintheti az alábbi oldalon: https://oshwiki.eu/wiki/Precarious_work_definitions_workers_affected_and_OSH_consequences

ügyfél gondozásával töltött időért kaptak fizetést, de azért az időért nem, amit az egyik ügyféltől a másikhoz való utazásra fordítottak (Richards, 2016). A munkavállalókra nézve ez azzal a következménnyel járt, hogy a munkaórák szétarabolódtak és a munkavállalóknak másodállást is kellett vállalniuk ahhoz, hogy meg tudjanak élni a fizetésükből. Az elmúlt években növekedett a munkavállalói szegénység. Pillanatnyilag csak nem hivatalos információk állnak rendelkezésre az olyan munkavállalókról, akik másod- harmadállást vállaltak és teljesítményfokozó szereket használnak azért, hogy ezt kezelni tudják. Tájékoztató erejű lenne, ha az ilyen körülmények között végzett munkáról készült tanulmányok beszélnének a teljesítményfokozó szerek kérdéseiről is.

- (iii) **A fizetett munka és az élet más területei közötti átfedés, elmosódás, illetve az egyensúly megtartásának nehézségei.** Ez egy olyan probléma, amelyet különösen a nők tapasztalnak, amikor megpróbálnak egyensúlyt tartani a „második műszak” és a házimunka között (Hochschild and Machung, 1989). Az Egyesült Királyság egyik országos napilapja példát hoz arra, amikor a nők teljesítményfokozó szerekekhez fordulnak azért, hogy meg tudjanak birkózni a stresszes állások támasztotta versengő követelményekkel és a munkahelyen kívüli kötelezettségekkel (*Mail Online*, 2013. január 6.) Amint arra az első jelentés is felhívja a figyelmet, a műszakban végzett munka olyan széles körű és kulcsfontosságú terület, amelyben a munka és a magánélet közötti egyensúly megtartása gyakran problémát jelent. Az Egyesült Államokban a modafinilgyártók reklámjaikban kifejezetten azokat az embereket célozzák meg, akik műszakváltás okozta alvászavarban szenvednek. A munka számos más területén az elektronikus tájékoztató és kommunikációs eszközök – a mobil elektronikus „búra”, amelyet az emberek hajlamosak magukon hordozni (Felstead et al., 2005) – használata azt jelenti, hogy az egyén mindig elérhető vagy kapcsolatban van a munkahelyével. Azok, akik online platformon keresztül kapják meg a feladatukat, arról számolnak be, hogy aggódnak azért, hogy elég munkát kapnak-e, ezért mindig elérhetőek maradnak.
- (iv) **A versenyhelyzet, a munkahiány, a megélhetést fenyegető veszélyek.** Egyrésről ez vonatkozhat a professzionális és magasabb szintű foglalkozásokban dolgozók által megtapasztalt, kiélezett versennyel jellemzett környezetre, melyben tudatosul annak szükségessége, hogy mindig kivételes teljesítményt kell nyújtani, ha valaki meg szeretné tartani pozícióját. Az ezt szemléltető példákat mutatja be London város drog- és alkoholfogyasztással foglalkozó központjának munkája (Square Mile Health, 2017), valamint a sikeres női munkavállalók életmódjáról szóló médiabeszámolók (*Cosmopolitan*, 2016. október; *London Evening Standard*, 2016. március 23.). Másrésről ez ahhoz is kapcsolódhat, hogy az online platformokon keresztül munkát kapó munkavállalók állandó bizonytalanságot éreznek arra vonatkozóan, hogy elég gyorsan válaszolnak-e egy munkafelkérésre, vagy elég jó visszajelzések érkeznek-e ahhoz, hogy később újabb megbízásokat kapjanak. Számos munkavállaló szembesül azzal a kockázattal, amelyet a munkája lehetséges kiszervezéssel, áthelyezéssel és technológiával történő helyettesítése jelent. A manapság megjelenő médiabeszámolók, amelyek az emberi munkát feleslegessé tevő mesterséges intelligenciáról és robottechnológiáról szólnak (és gyakran túlzóan, rém- és álhírként jelennek meg a sajtóban), valószínűleg súlyosbítják ezt az állapotot.
- (v) **Munkavállalók ellenőrzése.** A munkavállalók felügyelete és ellenőrzése nagy múltra tekint vissza. Azonban az elektronikus eszközök munkavállalók ellenőrzésére történő használata nagy valószínűséggel megnövekedett stresszt vált ki a munkavállalókból, annak ellenére, hogy ezek a rendszerek potenciálisan arra is használhatók, hogy fokozzák a jóllétet. Az ellenőrzés e formái gyakran magukban foglalják a munkavállaló fiziológiai állapotának biometriai méréseit, amelyeket ezután az elkötelezettség, munkaképesség, stressz, stb. jeleiként értelmeznek. Ez a típusú adatfelügyelet nagyon egyéni és személyes fizikai szinten történik. Elképzelhető, hogy az ilyen szintű vizsgálatnak kitett munkavállalók különféle

gyógyszeres eszközökhöz folyamodnak, hogy valamiképp irányítani vagy manipulálni tudják a biometriai méréseket.

2.2 Normalizálás

A teljesítményfokozó szerekre vonatkozó további megközelítés az, hogy figyelembe vesszük, használatuk hogyan válhat kulturális normává egyes szociális kontextusokban. A „droghasználat normalizálásának” tézisét eredetileg azért dolgozták ki, hogy magyarázattal szolgáljon a tiltott drogok fiatalok körében történő használatának nyilvánvaló emelkedésére, amelyre az Egyesült Királyságban végzett nagyszabású longitudinális felmérés mutat rá (Parker et al. 1998; Wibberley és Price, 2000; Williams, 2016). A droghasználat normalizálásával kapcsolatos hozzáállás abból a gondolatból ered, hogy a drogok használata beépül és beilleszkedik a mindennapi élet különféle területeibe. Ez ellentétben áll a droghasználat mint abnormális viselkedésforma gondolatával, tehát azzal, hogy ritka és megbélyegzett tevékenységként tekintünk rá. Másfelől a normalizálás szintje azt sugallná, hogy kevesebb szociális és gyakorlati akadály áll az ilyen drogok használatának útjába, és ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy fokozódni fog a használat gyakorisága. Míg a droghasználatról készült hagyományos tanulmányok a kockázatos és deviáns viselkedés okaira (például a „problémás” viselkedésre és a szociális környezetre mutató egyedi tendenciákra) koncentráltak, a normalizálásról szóló tézis ellenben felismeri, hogy a droghasználók lehetnek „jól beilleszkedő és sikeres, célorientált, kockázatot nem vállaló fiatalok” (Parker 1997: 25). Azok, akik a teljesítményfokozó szerek használata mellett döntenek, célorientált magatartást tanúsítanak, mivel a vizsgálatok azt mutatják, hogy az ilyen emberek motivációjának célja a tanulásra és/vagy munkára irányuló figyelmük javítása (Eikenhorst et al., 2012; Dietz et al., 2016; Majori et al., 2017).

A normalizálás tézise⁵ úgy tekint a tiltott droghasználatra, mint „a fiatalok életének jelentéktelen sajátosságára; a fogyasztásorientált, kényelmes életmódban fellelhető öröm, izgalom és élvezet szélesebb körű keresésének részére” (Measham and Shiner, 2009: 502). Más szóval: a normalizálás tézisének célja, hogy a droghasználati mintákat és döntéseket saját szociális kontextusukba helyezze. A normalizálás mérlegelése a teljesítményfokozó szerek munkahelyi környezetben történő használatára vonatkozóan azt is megköveteli, hogy vegyük figyelembe a használatukkal kapcsolatos szociális kontextust. Azonban – főként ebben az esetben – a háttértényezők nem az élvezetről és a fogyasztásról szólnak, hanem az ösztönzésről, hogy a használó produktív és sikeres emberré váljon, mivel ezek olyan tulajdonságok, amelyek mind a munkakörnyezetben, mind pedig a társadalom szélesebb körében értékesnek számítanak. Ráadásul a munkaviszonyok mai kontextusában jelen van egy olyan elvárás, miszerint a munkavállalók fejlesszék magukat és vállaljanak felelősséget saját személyes fejlődésükért, hogy kiaknázzák a magukban rejlő lehetőségeket vagy egyszerűen hozzáillesszék képességeiket a munkaerő-kereslethez és a munkaerőpiachoz. A fenti 2.1. szakaszban rámutattunk, hogy jelentkezhetnek olyan munkahelyi helyzetek vagy körülmények, amelyek nagyobb valószínűséggel válthatják ki teljesítményfokozó szerek használatát. Ezek szintén olyan potenciális szociális kontextusok, amelyekben használatukat később normalizálhatják.

Úgy véljük, hogy a kutatók által a tiltott drogokra vonatkozóan azonosított normalizálás dimenziói alkalmazhatóak úgy, hogy elősegítsék a teljesítményfokozó szerek használatának jobb megértését. Továbbá úgy gondoljuk, hogy az e tanulmányok során alkalmazott megközelítés hatással van a teljesítményfokozó szerek kutatására, talán különösen azáltal, hogy releváns kérdések építhetők be a fiatalok droghasználati mintáival foglalkozó, meglévő longitudinális vizsgálatokba.

A normalizáláshoz öt kulcsfontosságú dimenzió kapcsolódik:

- (i) elérhetőség/hozzáférés;
- (ii) az illegális droghasználat kulturális elfogadásának mértéke;
- (iii) elfogadó magatartás az „ézszerű”, rekreációs célú droghasználattal szemben, különösen azok részéről, akik nem élnek ilyen szerekkel;
- (iv) a használati arányok;
- (v) a drogokkal való kísérletezés (drogok kipróbálásának) arányai (Parker et al., 2002).

⁵ A normalizálás tézisét az első felvetése óta eltelt két évtizedben már átdolgozták, illetve érték kritikák (pl. Shiner és Newburn, 1997; Measham és Shiner, 2009). Első megjelenésekor több olyan jellemzője is volt, amellyel ma nem értenénk egyet, illetve nem tartanánk relevánsnak a teljesítményfokozó szerekre nézve. Ugyanakkor sok mindent kínál a teljesítményfokozó szerekre vonatkozó tendenciák megértéséhez, melyeket ma is megfigyelhetünk.

Alább megvitatjuk ezeket a dimenziókat és összefüggésbe hozzuk őket a teljesítményfokozó szerek potenciális használatával. Ezzel elkezdhetjük azonosítani az olyan kontextusokra mutató potenciális kiváltó tényezőket, amelyekben az egyén nagyobb valószínűséggel dönt az említett szerek használata mellett:

(i) **Az elérhetőség** magában foglalja azt, milyen könnyen férnek hozzá az emberek ezekhez a szerekhez. A teljesítményfokozók esetében ide tartoznak az olyan foglalkozásokban dolgozók, akik fizikailag könnyebben **hozzáférnek** ezekhez a szerekhez (pl. különféle orvosi és egészségügyi alkalmazottak), valamint a drogok interneten keresztül megvásárlásának növekvő lehetősége. A hozzáférés egyszerűsége ezért fontos kérdés. A hozzáférhetőség magában foglalhatja a **gazdasági** hozzáférhetőséget is – azt az árat, amelyeken ezek a szerek beszerezhetők –, és segít meghatározni, hogy ez a tényező az emberek mely csoportjait vonzza be a használók körébe (ide sorolható a folyamatos használat, nem csupán az egyszeri kipróbálás). A tiltott drogok normalizálásával kapcsolatban az egyik vizsgált mérőszám az ilyen szerek **lefoglalásának mértéke**. Ami a teljesítményfokozó szereket illeti, például, a (fent említett) 2014 októberében az Egyesült Királyságban lefoglalt „okosdrogok” utcai értéke 200 000 angol fontot (2014-es átváltási árfolyamon körülbelül 240 000 eurót) tett ki (MHRA, 2014). Az ilyen szerek növekvő, egyesült királyságbeli elérhetőségének másik mutatója az, hogy mind az állami szerek, mind pedig az oktatási intézmények elég komolyan vették őket ahhoz, hogy felelősséget vállaljanak a megelőző intézkedésekért. Példaként felhozhatók azok a figyelmeztetések, amelyeket az MHRA adott ki az elsőéves egyetemisták számára (az Egyesült Királyság kormánya, 2016), valamint az Oxfordi Egyetem által szervezett, „okosdrogokkal” foglalkozó tudatosságnövelő műhelytalálkozók. A hozzáférést segítő hálózatoknak is fontos szerepük van. A tiltott drogok használatának növekedésében nagy szerepet kaptak az olyan szerek, amelyeket baráti és ismerősi hálózatokon, nem pedig kifejezetten drogterjesztőkön keresztül szereztek be vagy adtak tovább.

(ii) **Kulturális elfogadás**, valamint a droghasználat **megismerésének** és gondolatának való kitettség. A tiltott drogok használatának normalizálásáról szóló szociológiai tanulmányok magukban foglalják a drogok populáris kultúra különféle területeiről (többek között divatból, humorból, zenéből) származó referenciákon és róluk készült képeken, illetve droghasználattal vagy -használókkal kapcsolatos képeket felhasználó reklámokon keresztül megismertetését (pl. az 1990-es években népszerű „heroin chic” nevű divatos megjelenés, amelynek alapja a nagyon sovány, nagyon sápadt bőrű modellek ábrázolása sötét karikákkal a szemük alatt). A kognitív serkentőkről szóló viták gyakran megjelennek a mindennapi médiában: a nyomtatott és online újságokban, weboldalakon, blogokon és a YouTube-on. Például, miután vetettünk egy pillantást a 2016-os egyesült királysági országos újságokban megjelent beszámolókra, kiderült, hogy 20 egyedi hír jelent meg a modafinil vagy az „okosdrogok” és az agy témakörében, melyek közül 18 szólt (pozitív vagy negatív hangvételen) a tanulás vagy munka terén nyújtott teljesítmény fokozásáról⁶.

(iii) Szintén a normalizálás növekedésében szerepet játszó tényező az **elfogadó magatartás** az ilyen szerek használatával szemben, többek között azok részéről, akik nem élnek ilyen

⁶ A cikkeket a publikált híryanagok Nexis nevű adatbázisának felhasználásával azonosítottuk. A keresőkifejezések közé tartoztak a „modafinil” vagy „okosdrogok” szavak az „agy” szóval párosulva. A minta a következő kiadványokat foglalta magában: *The Guardian* (London), *The Times* (London), *The Sunday Times* (London), *The Independent* (Egyesült Királyság), *The Daily Telegraph* (London), *Daily Mail* és *Mail on Sunday*, *The Observer* (London), *The Sun* (Anglia), *The Sunday Telegraph* (London), *The Mirror* és *The Sunday Mirror*, *The Express Newspapers*, i (Independent Print Ltd), *Daily Star* (London).

szerekkel. Ezért az internet és más médiumok böngészése mellett az olyan emberekkel való találkozás valószínűsége is fontos szerepet játszik, akik hozzáférnek az említett szerekhez és ismerik azok használatát. Minél többet tudnak az emberek olyanokról, illetve ismernek olyanokat, akik szednek vagy szedtek teljesítményfokozókat, annál nagyobb a valószínűsége, hogy maguk is kipróbálják azokat és tolerálni fogják, ha körülöttük valaki használja őket. Ez volt megfigyelhető az olyan diákok esetében, akik átadták ismereteiket a drogokról, valamint magukat a drogokat is eljuttatták társaikhoz (Marsh, 2017), de erre a magatartásra más munkahelyzetekben is számítani lehet, ahol hasonlóak a szociális és munkavállalói kapcsolatok. Egy releváns konkrét példa erre az a tanulmány, amely a kognitív serkentők litvániai orvostanhallgatók körében történő használatáról készült, és feltárta, hogy nagyobb használati gyakoriság volt megfigyelhető azok között, akik ismertek más használókat (Lengvenyte, Strumila and Grikinienė, 2016). Természetesen az orvostanhallgatók általában később gyakorló orvosok lesznek, akik egyértelműen megismerkednek a gyógyszerkészítményekkel, valamint nagyobb hozzáféréssel rendelkeznek az ilyen szerekhez más szakmai vagy foglalkozási csoportokhoz képest.

(iv) **Használati arányok** és (v) **kísérletezési arányok**. Azokban a felmérésekben, amelyek tájékoztatnak a normalizálás tézisééről, különbséget tesznek azok között, akik egy adott szer folyamatos használatáról számolnak be, és akik kísérleteztek egy szerrel vagy kipróbálták azt. Az utóbbiak közé tartozhatnak olyanok, akik csak egyszer vagy néhány alkalommal próbáltak ki egy szert, de nem biztos, hogy rendszeres használókká válnak. Ugyanakkor a tiltott drogokkal való kísérletezés megnövekedett aránya arra enged következtetni, hogy minél több ember próbálja ki a drogokat, annál valószínűbb, hogy a droghasználat normalizálódik egy adott korcsoporton vagy a lakosságon belül. A teljesítményfokozó szerek használatára vonatkozóan az első jelentésben részletesen beszéltünk azokról a módszertani okokról, amik miatt nehéz számszerűen mérni a használat gyakoriságát. Azonban a rendelkezésre álló adatokból lehet néhány következtetést levonni a teljesítményfokozó szerek és más gyógyszerek normalizálásáról bizonyos helyzetekben. Ebben a tekintetben kiemelnénk egy olyan felmérés eredményeit, amely 1 324 német egyetemi diák körében vizsgálódott és arra jutott, hogy azok a résztvevők, akik kognitív serkentőket használtak, szintén nagyobb valószínűséggel fogyasztottak életstílusgyógyszereket azoknál, akik nem használtak serkentőket (Eickenhorst et al., 2012). A tudományos irodalom megjegyzi, hogy a teljesítményfokozó szerek használatáról készült felmérések többsége egyetemi diákok körében készült (Dietz et al., 2016; Majori et al., 2017). Mivel az egyetemi élet olyan szociális környezetet teremthet, amelyben az egyén kitettsége egyes életstílusgyógyszereknek valószínűbb, talán nem meglepő, hogy a kognitív serkentők használata gyakoribb lehet a diákok körében, mint a lakosság többi részében. Ezek alapján két kulcsfontosságú pontot fontos itt megemlíteni. Először is a különféle tanulmányok arra mutatnak rá, hogy a teljesítményfokozó szerek a tanulásban játszanak szerepet, ellentétben azokkal a szerekkel, amelyeket rekreációs célból használnak (*The Observer*, 2015); valamint másodsorban fennáll annak a valószínűsége, hogy a kognitív serkentők normalizálása az egyén egyetem utáni szakmai életében továbbra is fennmarad, mivel ott a teljesítményelvárások ugyanolyanok vagy nagyobbak.

Ebben a részben felvázoltuk azokat a háttértényezőket, amelyek kihatással lehetnek a teljesítményfokozó szerek használatára. Két területre összepontosítottunk: (i) a változó munkakörülményekre, különösen a munkavállalók egyes csoportjai terén; és (ii) egy szélesebb kontextusra, amelyben a teljesítményfokozó szerek gondolata és használata egyre gyakoribbá, tehát normalizálttá válik.

3. Záró megjegyzések: nyomon követésre és szakpolitikára gyakorolt hatások

3.1 Általános megjegyzések

A munkahelyi gyakorlatokban manapság megfigyelhető változásokból eredő nyomás, valamint a teljesítményfokozó szerek használatát befolyásolni képes kiváltó tényezők vizsgálata olyan összetett képet ad, amely alapján figyelembe kell venni az irányítási és politikai fejleményeket. Ezt követi néhány nyomonkövetési és politikai fejleménnyel kapcsolatos szempont, amely a teljesítményfokozó szerek munkahelyi használatának biztonsági és egészségi hatásaival foglalkozik.

3.2 A teljesítményfokozó szerek használatának nyomon követése

Bár nehéz mérni a kognitív serkentők / teljesítményfokozó szerek használatának gyakoriságát, ez nem lehet ok arra, hogy ne foglalkozzunk a fennálló használatukkal kapcsolatos tudatosságnövelés szükségességével. A teljesítményfokozó szerek használatára vonatkozó növekvő normalizálás valószínűségének szem előtt tartása lehetőséget biztosít számunkra, hogy figyelembe vegyük azokat a potenciális kiváltó tényezőket, amelyek hajlamosabbá teszik az embereket az ilyen szerek használatára.

Rendkívül hasznosnak bizonyulna, ha ugyanolyan nagy mennyiségű adat állna rendelkezésünkre mind a használat, mind pedig a kísérletezés terén, mint amelyet a tiltott és/vagy rekreációs drogok esetében használtak, illetve beépítettek az ilyen típusú droghasználat normalizálásáról szóló tanulmányokba (Parker et al., 2002).

Ha megfelelő kérdéseket sikerülne belefoglalni a, például, fiatalok droghasználatáról készült meglévő felmérésekbe (pl. a Kábítószer és Kábítószer-függőség Európai Megfigyelőközpontja, azaz az EMCDDA segítségével), ez segítené megérteni a teljesítményfokozó szerek használatának mintáit és az ezzel szemben tanúsított magatartásformákat. A kisméretű kvalitatív tanulmányok (pl. Coveney, 2011; Vrecko, 2013; Vargo és Petróczi, 2016) során nyert számos meglévő bizonyíték arra enged következtetni, hogy a fiatalok különböző okokat hozhatnak fel a teljesítményfokozó szerek használatának észszerűsítésére és indoklására. Ide tartoznak különösen a következő okok: (i) az említett szerek nem biztos, hogy illegálisnak minősülnek; és (ii) használatukat az egyén nem feltétlenül úgy fogja fel vagy határozza meg, mint általános értelemben vett „droghasználatot”, mivel az említett szereket azért használja, hogy keményebben és hosszabb ideig tudjon dolgozni, nem pedig azért, hogy élvezeti/szórakozási céllal „betépjen”. Az ilyen magyarázatok a teljesítményfokozó szerek itt tárgyalt normalizálására mutatnak, és fontos következményekkel járnak arra nézve, hogy megfelelő kérdéseket tudjunk megfogalmazni a felmérések során.

A teljesítményfokozó szerek használatának vizsgálatokor figyelembe veendő kérdések:

- azon motiváló tényezők és helyzetek sokféleségének ismerete, amelyek miatt az emberek drogokhoz fordulnak a munka terén elért teljesítményük fokozása érdekében (kimerültség, fókusz, megbirkózás, versengés, hosszabb ideig tartó munkabírás);
- azok a szerek, amelyeket teljesítményfokozásra használhatnak (pl. béta-blokkolók); azok a szerek, amelyeket általában tiltott/rekreációs drogoknak tekintenek, de használhatóak teljesítményfokozásra is (pl. LSD és amfetaminok); valamint azok a szerek, amelyeket a leginkább összefüggésbe hoznak a teljesítményfokozással (Ritalin, Modafinil, Adderall);
- azon források körének ismerete, amelyeket az emberek a drogokra és azok használatára vonatkozó információk megszerzésére használhatnak (többek között közösségi média, az internet, online fórumok, szóbeszéd, hivatalos források);
- a fenti pontokból következően a motiváló tényezők, helyzetek és gyógyszerkészítmények sokfélesége olyan megfelelő felmérési kérdések irányába mutat, melyek célja, hogy maximálisra növelje a potenciális használóktól származó releváns és megbízható adatok rögzítését.

3.3 Politikai hatások

A teljesítményfokozó szerek munkahelyi használatának megelőzésére alkalmazott hagyományos megközelítések azon alapulnak, hogy az egyes használóra úgy tekintünk, mint egy elszigetelt, kezelésre váró problémára. Azonban politikai szempontból egy normalizáló nézőpont alkalmazása elszakad az egyénfókuszú megközelítéstől, és hangsúlyt fektet arra a szociális kontextusra, amelyben nagyobb valószínűséggel alakul ki az említett szerek használata. Ezért tehát a teljesítményfokozó szerek betiltására és illegálissá tételére tett kísérletek hatástalanok, részben azért, mert nem veszik figyelembe azokat a szociális kontextusokat, amelyekben használatukat normalizálhatják, illetve az olyan munkakörülményeket, amelyekben az emberek számukra racionálisnak tűnő döntést hoznak a teljesítményfokozók használata mellett. A fenti okok miatt ajánlatos bevezetni egy ártalomcsökkentő megközelítést. Különösen a teljesítményfokozó szerekkel kapcsolatban a hagyományos, megelőzést célzó megközelítések, mint például a tiltás, valamint a kapcsolódó drogtesztelési eljárások nem valószínű, hogy változást idéznek elő többek között az alábbi okok miatt:

- (i) néhány teljesítményfokozó szer és készítmény használata nem kifejezetten illegális, még vény hiányában sem (bár az ilyen szerek másoknak történő átadása illegális lehet);
- (ii) az ilyen szerek interneten keresztül elérésének egyszerűsége jelentősen megváltoztatta a helyzetet;
- (iii) sok esetben az emberek úgy tekinthetnek a teljesítményfokozó szerek használatára, mint jogos és elfogadható megoldásra, mert ez segít a munkájukban és abban, hogy megbirkózzanak az eléjük gördülő nehézségekkel (a rekreációs drogok élvezeti célú használatával ellentétben, amelyet kevésbé elfogadhatónak, kockázatosnak vagy deviáns viselkedésnek tarthatnak).

A teljesítményfokozó szerek ismeretének kérdése olyan paradox helyzetet eredményez, amelyben szükséges meghatározni azt, hogyan növelhető a teljesítményfokozó szerek használatából eredő potenciális veszélyekkel kapcsolatos tudatosság, miközben a róluk folytatott párbeszédnek számának növelése által nem járulunk hozzá normalizálásukhoz. A teljesítményfokozó szerekkel kapcsolatos információk közlése ezért alapos megfontolást igényel. Még akkor is, amikor a médiabeszámolók „egyensúlyt” kínálnak a használat pozitív és negatív szempontjai között, továbbra is fennáll a veszélye, hogy felerősödik az ilyen szerek potenciális vonzereje.

3.4 Záró gondolatok

Az előző jelentésben arra a következtetésre jutottunk, hogy a teljesítményfokozó szerek munkahelyi használata összetett és dinamikus terület. Azt állítottuk, hogy a jövőbeli kép az alábbiaktól függ: (i) az ilyen szerek általánosabb elfogadása, (ii) az új készítmények kifejlesztése és a meglévő szerek „biztonságosnak” tekintése, valamint (iii) olyan gazdasági kapcsolatok és munkahelyi helyzetek, amelyekben nagy nyomás, kiélezett verseny és/vagy jelentős stressz uralkodik, és a munkavállalóknak kevés beleszólást engednek helyzetükbe. A jelentésben szereplő vita aktualizálása során azt láthattuk, hogy a modafinilnek a „világ első biztonságos okosdrogjaként” való feltüntetése egyes médiahírekben (*The Guardian*, 2015) egy bizonyos képet fest annak használatáról és a benne rejlő lehetőségekről, amely a használat növekvő kulturális elfogadására is rámutat. A teljesítményfokozó szerek szélesebb körét tárgyaló médiaviták ezt hangsúlyozzák, főként olyan helyzetekben, amikor a szóban forgó drogok a múltban egyes szubkultúrákkal összefüggésbe hozott tiltott szerek (pl. LSD) voltak. Továbbá ezen fejlemények mellett a munkakörülmények is változnak, például nő a bizonytalan munkakörök száma (a korábban biztonságosnak számító foglalkozásokban is) és ezzel összefüggésben csökkennek a standard, nagyobb biztonságot és egészségvédelmet biztosító szerződéses megállapodások; fokozódik az elektronikus felügyelet és ellenőrzés; megjelenik a félelem, miszerint az emberi munkaerőt felváltja a robottechnológia és a mesterséges intelligencia; valamint nagyobb lesz a munkahelyi versengés és megjelenik az az elvárás, miszerint minden munkavállalónak saját magának kell maximalizálnia a munkabíró képességét.

Ez a cikk vitát szeretne indítani a teljesítményfokozó szerek munkahelyi használatáról, valamint a kapcsolódó biztonsági és egészségi hatásokról. Annak érdekében, hogy jobban megértsük a teljesítményfokozó szerek elterjedtségét, valamint a használók motivációit és helyzeteit, azt javasoljuk, hogy a droghasználatot vizsgáló európai kutatások foglalkozzanak a teljesítményfokozókkal is. A cikk továbbá azokra a kiváltó tényezőkre is szeretett volna rávilágítani, amelyeket figyelembe kell venni a témában készült további kvantitatív empirikus kutatások során. Minél jobban megértjük a munkahelyen használt teljesítményfokozó szereket, annál tájékozottabb és helyesebb politikai válaszokat tudunk megfogalmazni.

Hivatkozások

- Battleday, R. M. and Brem, A. K.: *Modafinil for cognitive neuroenhancement in healthy non-sleep-deprived subjects: a systematic review*, *European Neuropsychopharmacology*, 2015, 25(11): 1865–1881.
- Microdosing: the people taking LSD with their breakfast*, BBC News, 2017. április 10. Elérhető: <http://www.bbc.co.uk/news/health-39516345>
- Brassington, I.: *Nootropic drugs in the professions*, 2012. Elérhető: <http://blogs.bmj.com/medical-ethics/2012/01/16/nootropic-drugs-in-the-professions/>
- Cook, R. F., Back, A. and Trudeau, J.: *Substance abuse prevention in the workplace: recent findings and an expanded conceptual model*, *Journal of Primary Prevention*, 16(3): 319–339.
- Rise of the high flyers*, *Cosmopolitan*, 2016. október. Coveney, C. M.: *Cognitive enhancement? Exploring modafinil use in social context*; szerk: Pickersgill, M. and Van Keulen, I. (szerk.): *Sociological Reflections on the Neurosciences. Advances in Medical Sociology*, 13. kötet. Emerald Group Publishing Limited, Bingley, Egyesült Királyság, 2011, 203–228. o.
- Davies, M.: *Is it clever for doctors to take smart drugs?*, a *British Medical Journal* karrierhonlapja, 2016. Elérhető: http://careers.bmj.com/careers/advice/ls_it_clever_for_doctors_to_take_smart_drugs%3F
- Davies, M.: *'Smart drugs' really DO work: Pills taken by a fifth of university students found to improve memory and learning - raising 'serious ethical questions'*, *Mailonline*, 2015. augusztus 20. Elérhető: <http://www.dailymail.co.uk/health/article-3204567/Smart-drugs-really-work-Pills-taken-fifth-university-students-improve-memory-learning-raising-ethical-questions.html>
- Hirn auf Hochtouren; Gesunde schlucken Medikamente, um ihre Denkleistung zu steigern. Jetzt gibt es neue Hinweise darauf, dass dieses Doping funktioniert. *Die Zeit*, 2015. augusztus 27.
- Dietz, P., Soyka, M. and Franke, A. G.: *Pharmacological neuroenhancement in the field of economics — poll results from an online survey*, *Frontiers in Psychology*, 2016, 7: 1–8.
- Eickenhorst, P., Vitzthum, K., Klapp, B. F., Groneberg, D. and Mache, S.: *Neuroenhancement among German university students: motives, expectations, and relationship with psychoactive lifestyle drugs*, *Journal of Psychoactive Drugs*, 2012, 44(5): 418–427.
- 2020-ig szóló előretekintés az új technológiákhoz kapcsolódó új és újonnan felmerülő kockázatokról: Műhelyfoglalkozás uniós fókuszpontok számára*. EU-OSHA, 2014. Elérhető: <https://osha.europa.eu/hu/tools-and-publications/publications/reports/foresight-on-new-and-emerging-risks-associated-with-new-technologies-by-2020-workshop-for-eu-focal-points/view>
- A munka jövője: Teljesítményfokozó gyógyszerek*. EU-OSHA, 2015. Elérhető: <https://osha.europa.eu/hu/tools-and-publications/publications/future-work-performance-enhancing-drugs/view>
- Felstead, A., Jewson, N. and Walters, S.: *Changing places of work*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005.
- How Silicon valley rediscovered LSD. *Financial Times*, 2017. augusztus 10. Elérhető: <https://www.ft.com/content/0a5a4404-7c8e-11e7-ab01-a13271d1ee9c>
- Franke, A. G., Bagusat, C., Dietz, P., Hoffmann, I., Simon, P., Ulrich, R. and Lieb, K.: *Use of illicit and prescription drugs for cognitive or mood enhancement among surgeons*, *BMC Medicine*, 2013, 11(1): 102.
- Huws, U., Spencer, N.H., Syrdal, D. S. and Holts, K.: *Work in the European Gig Economy – Employment in the Era of Online Platforms*, *Foundation for European Progressive Studies*, 2017. november 29. Elérhető: <http://www.feps-europe.eu/en/publications/details/579>
- From precarious work to decent work: Outcome document to the workers' symposium on policies and regulations to combat precarious employment*. Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), Genf, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, 2012.

- Karim, F.: *A drop of LSD is 'new brain booster'*, The Times, 2017. december 30. Elérhető: <https://www.thetimes.co.uk/article/a-drop-of-lsd-is-new-brain-booster-w2kbtw559>
- La pilule qui repousse les limites. *Le Matin*, Suisse kiad., 2016. május 17.
- Lengvenyte, A., Strumila, R. and Grikinienė, J.: *Use of cognitive enhancers among medical students in Lithuania*, Nordic Studies on Alcohol and Drugs, 2016, 33(2): 173-188.
- The new power brokers: meet the alpha females taking over the City. *London Evening Standard*, 2016. március 23. Elérhető: <https://www.standard.co.uk/lifestyle/esmagazine/the-new-power-brokers-meet-the-alpha-females-taking-over-the-city-a3209556.html>
- Would you take the 'Superwoman' pill? Stressed at work, overwhelmed at home, a generation of women are turning to brain-boosting drugs to help them cope. *Mail Online*, 2013. január 6. Elérhető: <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2258099/Would-super-woman-pill-Stressed-work-overwhelmed-home-generation-women-turning-brain-boosting-drugs-help-cope.html>
- Majori, S., Gazzani, D., Pilati, S., Paiano, J., Sannino, A., Ferrari, S. and Checchin, E.: *Brain doping: stimulants use and misuse among a sample of Italian college students*, Journal of Preventive Medicine and Hygiene, 2017, 58(2): E130–E140.
- Marsh, S.: *Universities must do more to tackle use of smart drugs, say experts*, The Guardian, 2017. május 10. Elérhető: <https://www.theguardian.com/education/2017/may/10/universities-do-more-tackle-smart-drugs-say-experts-uk-exams>
- Measham, F. and Shiner, M.: *The legacy of "normalisation": the role of classical and contemporary criminological theory in understanding young people's drug use*, International Journal of Drug Policy, 2009, 20(6): 502-508.
- Freshers warned to be smart and avoid Modafinil. *MHRA*, sajtóközlemény, 2016. szeptember 26. Elérhető: <https://www.gov.uk/government/news/freshers-warned-to-be-smart-and-avoid-modafinil>
- Medicines watchdog makes record seizure of experimental smart drugs. *MHRA*, sajtóközlemény, 2014. október 24. Elérhető: <https://www.gov.uk/government/news/medicines-watchdog-makes-record-seizure-of-experimental-smart-drugs>
- Moscone, F., Tosetti, E. and Vittadini, G.: *The impact of precarious employment on mental health: the case of Italy*, Social Science & Medicine, 2016, 158: 86-95.
- Nelson, C.: *Is popping pills the sure way to beat performance nerves?*, The Strad, 2017. február 7. Eredetileg megjelent 2010 augusztusában. Elérhető: <https://www.thestrad.com/is-popping-pills-the-sure-way-to-beat-performance-nerves/3133.article>
- Neznamov, G. G. and Teleshova, E. S.: *Comparative studies of Noopept and piracetam in the treatment of patients with mild cognitive disorders in organic brain diseases of vascular and traumatic origin*, Neuroscience and Behavioral Physiology, 2009, 39(3): 312-321.
- Parker, H.:** *Adolescent drugs pathways in the 1990s*; szerk: Braggins, J.: *Tackling drugs together: One year on*, Institute for the Study and Treatment of Delinquency, London, 1997.
- Parker, H., Aldridge, J., and Measham, F.: *Illegal leisure: The normalisation of adolescent recreational drug use*, Routledge, London, 1998.
- Parker, H., Williams, L. and Aldridge, J.: *The normalisation of 'sensible' recreational drug use: further evidence from the North West England longitudinal study*, Sociology, 2002, 36(4): 941-964.
- Pells, R.: *More students turn to banned 'brain boosting' drug than ever before*, The Independent, 2016. június 6. Elérhető: <http://www.independent.co.uk/student/student-life/noopept-study-drug-legal-high-banned-brain-boosting-students-record-numbers-a7068071.html>
- Repantis, D., Maier, L. J. and Heuser, I.: *Correspondence arising: modafinil for cognitive neuroenhancement in health non-sleep-deprived-subjects*, European Neuropsychopharmacology, 2016, 26(2): 392-393.
- Richards, V.: *Thousands of care workers could get payouts after landmark minimum wage case*, The Independent, 2016. március 17.

- Sahakian, B., D'Angelo, C. and Savulich, G.: *LSD microdosing is trending in Silicon Valley — but can it actually make you more creative*, The Independent, 2017. február 15. Elérhető: <http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/features/lsd-microdosing-is-trending-in-silicon-valley-but-can-it-actually-make-you-more-creative-a7580881.html>
- Shiner, M. and Newburn, T.: *Definitely, maybe not? The normalisation of recreational drug use amongst young people*, Sociology, 1997, 31(3): 511-529.
- Sonnenstuhl, W. and Trice, H.: *The social construction of alcohol problems in a union's peer counseling program*, Journal of Drug Issues, 1987, 17(3): 223-254.
- Square Mile tackles 'high functioning' drink and drug Addicts. *Square Mile Health*, 2017. május 25. Elérhető: <http://www.squaremilehealth.org.uk/square-mile-tackles-high-functioning-drink-and-drug-addicts/>
- Students used to take drugs to get high. Now they take them to get higher grades. *The Observer*, 2015. február 15.
- Online doctor app gave drugs without safety checks. *The Times*, 2017. június 27.
- Freshers warned to be smart and avoid modafinil. *Az Egyesült Királyság kormánya*, 2016. Elérhető: <https://www.gov.uk/government/news/freshers-warned-to-be-smart-and-avoid-modafinil>
- Vargo, E. J. and Petróczi, A.: *'It was me on a good day': exploring the smart drug use phenomenon in England*, *Frontiers in Psychology*, 2016. 7. sz., 779. cikk, 1–12.
- Vrecko, S.: *Just how cognitive is 'cognitive enhancement'? On the significance of emotions in university students' experiences with study drugs*, *AJOB Neuroscience*, 2013, 4:(1): 4-12.
- Welford, P.: *Is it clever to take smart drugs*, 2016. Elérhető: <http://student.bmj.com/student/view-article.html?id=sbmj.i5478>
- Wibberley, C.W. and Price, J. F.: *Young people's drug use: facts and feelings implications for the normalization debate*, *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 2000, 7(2): 147-162.
- Williams, L.: *Muddy waters?: Reassessing the dimensions of the normalisation thesis in twenty-first century Britain*, *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 2016, 23(3): 190-201.

Szerzők: Dr. Karen Dale és prof. Brian Bloomfield, Department of Organisation, Work and Technology (Szervezéssel, Munkával és Technológiával Foglalkozó Tanszék), Lancaster Egyetem, Egyesült Királyság

Projektmenedzsmen; Annick Starren, Emmanuelle Brun, Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség (EU-OSHA)

Ez a jelentés az Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség (EU-OSHA) megbízásából készült. Tartalmáért, beleértve a benne megfogalmazott véleményeket és/vagy következtetéseket, a szerzők felelnek, és nem feltétlenül tükrözik az EU-OSHA álláspontját.